

50. İbn Hânî el-Endelüsî'nin edebî kişiliği ve divanındaki başlıca şiir konuları

Fuat DAŞ¹

APA: Daş, F. (2021). İbn Hânî el-Endelüsî'nin edebî kişiliği ve divanındaki başlıca şiir konuları. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (24), 907-925. DOI: 10.29000/rumelide.990697.

Öz

İbn Hânî, Endülüs edebiyatının önde gelen şairleri arasındadır. İşbiliye'de doğmuş, ilköğrenimini burada tamamlamıştır. Genç yaşta ülkesini terk edip Mağrib'e geçmiş ve Fâtımî Devleti'nin saray şairi olmuştur. Uzun yıllar bu devletin hükümdarlarından Muizz-lidînilâh'ın sarayında yaşamış ve divanının büyük bir bölümünü oluşturan methiyelerinin çoğunu onun için yazmıştır. Muizz-lidînilâh'ın yanı sıra onun komutanlarına, valilerine ve ailesinden birçok ferde şiirler söylemiştir. Methiye türü şiir konularının yanı sıra mersiye, hicviye, gazel ve tasvir türü şiir konularından da beyitler kaleme almıştır. Ancak bu beyitlere genel itibarıyla methiyelerinin içerisinde yer vermiştir. Endülüs'te doğup büyümesine rağmen hayal dünyasında daima Arap yarımadasında yaşamış, Câhiliye şiirinin üslubunu ve dilini yansıtmış, muallaka şairlerini taklit etmiştir. Şiirlerindeki yer isimleri, sevgili adları, çöl hayatına özgü kullandığı anlaşımları zor ifadeler, çölde doğan Arap şiirini ne derece taklit ettiğini apaçık göstermiştir. Bütün bunlardan dolayıdır ki o, Endülüs şiirinde neo-klasik dönem olarak da adlandırılan doğu edebiyatını taklit dönemi temsilcileri arasında yer almıştır. İbn Hânî şiirlerinde yaşadığı dönemin siyasi ve sosyo-kültürel durumundan bahsetmiş, birçok tarihî olaya ve savaşa değinmiştir. Bu sebeple onun şiirlerinin edebî değeri olduğu gibi tarihî vesika değeri de bulunmaktadır. Bu çalışmada; İbn Hânî'nin hayatı, edebî kişiliği ve divanında ele aldığı methiye, hicviye, mersiye, gazel ve tasvir gibi başlıca şiir konuları ele alınmıştır. Ayrıca bu şiir konularına divanından seçme beyitlerle örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap edebiyatı, Endülüs şiiri, İbn Hânî

The literary personality of Ibn Hânî al-Andalusi and the major poetry topics in his divan

Abstract

Ibn Hânî is one of the leading poets of Andalusian literature. He was born in Seville and completed his primary education here. He left his country at a young age and moved to the Maghreb and became the court poet of the Fâtımî State. He lived in the palace of Muizz-lidînilâh, one of the rulers of this state, for many years and wrote most of the panegyrics that constitute a large part of his divan for him. In addition to Muizz-lidînilâh, he sang poems to his commanders, governors and many members of his family. He wrote couplets on elegy, satire, ghazal and depiction type poetry as well as panegyric. However, he generally included these couplets in his panegyrics. Although Ibn Hânî was born and raised in Andalusia, he always lived in the Arabian peninsula in his imaginary world, reflected the style and language of Jahiliyya poetry and imitated the poets of muallaka. The place names, beloved names and incomprehensible expressions specific to desert life in his poems clearly showed how much he imitated Arab poetry born in the desert. Because of all these, he was among the

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü, Yabancı Diller ABD (Bartın, Türkiye), fuatdas@windowslive.com, ORCID ID: 0000-0003-1088-2177 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 07.06.2021-kabul tarihi: 20.09.2021; DOI: 10.29000/rumelide.990697]

representatives of the period of imitation of eastern literature, which is also called neo-classical period in Andalusian poetry. In his poems, Ibn Hânî talked about the political and socio-cultural situation of the period he lived in, and mentioned many historical events and wars. For this reason, his poems have literary value as well as historical document value. In this study; The life of Ibn Hânî, his literary personality and the main poetic subjects such as panegyric, satire, elegy, ghazal and depiction that he dealt with in his divan were discussed. In addition, examples of these poetry topics are given with selected couplets from his divan.

Keywords: Arabic literature, Andalusian poetry, İbn Hânî

Giriş

Asya'dan bugünkü İspanya ve Portekiz devletlerinin yer aldığı ve Endülüs olarak bilinen topraklara göç eden Müslüman Araplar, burada yüzyıllarca siyasi varlıklarını sürdürmüş, ilmi ve kültürel açıdan büyük gelişmeler kat etmişlerdir. Şiir de bu gelişmeler arasında yerini almış ve buraya göç eden Arapların elverişli kültürel koşulları, şiiri, doğudakinden çok daha değişik ve daha geniş bir alana taşımıştır. Şiir geldikleri coğrafyada sadece üst ve orta kesimin eğlencesiyken Endülüs'te popüler bir sanat haline gelmiştir. Burada gelişen şiir, Arapların geldikleri coğrafyada pek gelişmemiş olan tabiat güzelliği, çiçekler, mevsimler gibi yeni konular içermiştir. Doğunun eski üslubuna ek olarak yaşadıkları hayatla örtüşen anlatım biçimleri geliştirilmiştir (Goldziher, 2012, s. 206). Endülüslü şairler, hayal güçlerinde gelişme kat etmiş, şiir dilinde kullanılan lafızları daha süslü ve ince bir kalıba koymuş, kısa ve hafif bahirlerle şiir söylemeyi tercih etmişlerdir. Öyle ki ulaşılan uygarlığın getirdiği zarafet ve incelik, aruzun her vezniyle ifade edilmediğinden dolayı yeni şiir türleri ortaya çıkmıştır (Toprak, 1988, 157).

Endülüs şiiri ilk önce Câhiliye şiirinin getirdiği üslup ve dili taklit ederek başlamış daha sonra yenileşme sürecine girmiştir. Çünkü Endülüs'teki Müslüman Araplar kendileriyle getirdikleri kültürel birikimlerini, örf ve adetlerini uzun bir süre terk etmemiş ve farklı bir coğrafyada farklı kimliklerle iç içe yaşamış olsalar da hayal dünyalarında daima atalarının geldikleri coğrafyalarda yaşamışlardır. Öyle ki bu durum kültürel yaşamlarına yansımış ve Endülüs'ün ilk dönem şairleri, yaşadıkları coğrafyanın yeşil doğasından, ırmaklarından, ılıman ikliminden bahsetmekten ziyade Doğulu şairler gibi çölden, hurma ağaçlarından bahsetmişlerdir. Ancak XI. yüzyıla gelindiğinde artık Endülüslü şairler, Doğulu şairleri taklit etmenin yanı sıra şiirlerinde Endülüs'ün doğal güzelliklerini, kültürel yaşamını anlatmış ve böylece şiir için geçiş dönemi başlamıştır. Bu geçiş döneminin ardından toplumun kültür seviyesinin yükselmesiyle de Doğulu şairlerle boy ölçüşecek şairler yetişmiş ve XII. yüzyıl sonrasında Endülüs şiirinde yenilik hareketleri başlamıştır. Bütün bu süreçler, Muvaşşah ve Zecel adı verilen yeni şiir türleri ortaya çıkmasına sebebiyet vermiş ve Endülüs'te doğup büyüyen şairler, kendi kültürlerini, duygularını, yaşam tarzlarını bu şiir türleriyle de yansıtmıştır.

Endülüs şiiri denilince akla gelen ilk simalardan biri hiç şüphesiz İbn Hânî el-Endelüsî'dir. İbn Hânî, Endülüs şiirinde XI. yüzyılın başlarına kadar devam eden Doğu'yu taklit döneminin önde gelen şairleri arasında olup Fâtımî Devleti'nin dördüncü hükümdarı Muizz-lidinillah (ö.365/975)'in saray şairi olarak tanınmaktadır. Künyesi Ebü'l-Kasım Muhammed b. Hânî b. Muhammed el-Ezdî el-Endelüsî'dir. Endülüs'ün İşbiliye (Sevilla) şehrinde doğmuş ve burada yetişmiştir (el-Hamevî, 1993, c. 4, s. 2667; İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421). Ailesiyle birlikte Gırnâta (Granada) yakınlarında bir yerleşim yeri olan 'İlbire'ye (Elvira) göç ettiğinden dolayı İbn Hânî el-'İlbiriyye adıyla da bilinmektedir (Ferrûh, 1984, c. 4, s. 266). Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır; lakin genel kanaat şairin 932-938 yılları arasında doğduğu üzerinedir. Kültürel seviyesi yüksek bir aileye mensuptur ve bu aile, Yemen

bölgesinden Kuzey Afrika'ya göç eden Ezd kabilesindedir. Soyü İfrîkiye Valisi Yezîd b. Hâtîm el-Ezdî'ye (772-787) veya kardeşi Ravh b. Hâtîm'e dayanmaktadır. (Toprak, 1999, c. 20, s. 27; Dachraoui, c. III, s. 785). İbn Hânî'nin künyesi ve nesebi hakkında gerek klasik gerekse modern kaynaklarda bilgi olmasına rağmen ailesiyle ilgili bilgi neredeyse yok denecek kadar azdır. Hatta annesi ve kardeşleri hakkında herhangi bir malumat yoktur ve İbn Hânî de divanında aile fertlerinden bahsetmemiştir. Aile fertlerinden sadece babası Hânî hakkında bilgi mevcuttur (Nâcî, 1963, s. 50).

Babası Hânî, Fâtîmî Devleti'nin ilk hükümdarı Ubeydullah el-Mehdî (ö.322/934)'nin kurduğu ve Fâtîmîlerin birinci başşehri Mehdiye'nin bir köyünde doğmuştur. Hânî, Endülüî'ün Kurtuba (Cordoba) şehrine göç ederek burada bir süre kaldıktan sonra oğlu İbn Hânî'nin doğduğu İşbiliye şehrine geçmiştir (İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421). Endülüî'e hangi amaç için gittiğiyle ilgili bilgi mevcut değildir; ancak bazı günümüz araştırmacıları, İbn Hânî'nin babasının Mehdiye'deki okullarda İsmâîlî inancının öğretilerini öğrendiğini, buradaki dâîlerden dersler aldığını ve daha sonra Endülüî'e gönderildiğini ileri sürmüştür. Bu ve benzeri fikirler, el-Mehdî'nin Endülüî Emevî Devleti'ni ele geçirmek için görevlendirdiği birçok İsmâîlî dâî arasında Hânî'nin de bulunduğu ihtimali üzerinden kaynaklanmıştır. Bundan dolayı söyleyebiliriz ki; İbn Hânî, Şii-İsmâîlî inancını, Endülüî'ten Mağrib'e geçtikten sonra değil de ilk olarak ailesinden, bir dâî olan babasından öğrenmiştir (Nâcî, 1963, s. 50). İbn Hânî, ilköğrenimini İşbiliye'de tamamlamış daha sonra Endülüî'ün Kurtuba şehrine giderek burada ilmî ve kültürel açıdan kendini geliştirmiştir. Küçük yaşta şiire ve edebiyata ilgi duymuş, Arap şiirini ve ahbârını ezberlemiştir. Şiirlerinde adı geçen eski yer isimleri, hikmetli sözler, meseller onun Arap edebiyatına, kültürüne ve tarihine ne derece hâkim olduğunu açık bir şekilde kanıtlamaktadır (Özel-Çiftçi, 2020, s. 1386). Ayrıca şiirlerinde Kur'ân-ı Kerîm'de geçen bazı kıssalara telmihte bulunması, ayetlerden iktibas yapması, Fâtîmî halifesi Muiz-lidinillâh için yazdığı methiyelerde Şii- İsmâîlî doktrini açık bir şekilde yansıtmaları dinî alanda da geniş bilgiye sahip olduğu göstermektedir.

İbn Hânî savunduğu felsefî düşüncelerden ve şiirlerindeki Şii- İsmâîlî meyillenden dolayı zındıklıkla suçlanmıştır. Bu durum karşısında kendisiyle dostluk kurduğu, kaynaklarda adı zikredilmeyen İşbiliye valisi, Mağrib'e gitmesini tavsiye etmiş ve İbn Hânî 27 yaşında Endülüî'ten ayrılmak zorunda kalmıştır (İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421; Zirikli, 2002, c. 7, s. 130). Ancak Ahmed Heykel, onun sadece Fâtîmî yandaşı olduğundan dolayı Mağrib'e gitmek zorunda kaldığını ifade ederek yaşadığı dönemde düşünce özgürlüğünün bulunduğunu ve Endülüî halkından birçok insanın felsefeyle meşgul olduğunu ileri sürmüştür (Heykel, 1985, 234). Mağrib'e geçen İbn Hânî, burada şiirlerini yazacak, şairlik yeteneğini gösterecek fırsatlar bulmuş, ömrünün büyük bir kısmı Endülüî'te geçmesine rağmen kariyeri Kuzey Afrika topraklarında parlamış ve şöhreti, gündün güne yayılmaya başlamıştır. Kısacası onun şiirleri, doğup büyüdüğu yerden uzak gurbet diyarında meşhur olmuştur (el-Hümejdî, 2008, s. 143).

Mağrib bölgesine geçen İbn Hânî, burada ilk olarak devlet erkânından Muizz-lidinillah'ın komutanı Cevher es-Sıkillî (ö. 381/992)'yle tanışmıştır (Hunzai, 1996, s. 23). Onun bu bölgede düşmanlarına karşı kazandığı zaferlerine ve Fâtîmî Devleti'nin bölgedeki siyasi gücünün yayılması için gösterdiği çabalarına şahit olmuş, kahramanlığını, yaptığı fetihleri, Halife Muizz'e sadakatini anlattığı ve kendisinin ilk kasidesi olan bir methiye kaleme almıştır (Hafâcî, 1992, s. 429). Bu methiye karşılığında Cevher'in verdiği mükâfattan hoşnut kalmadığı için Cezayir'in doğusunda bulunan Mesile şehrinin valisi Ca'fer b. Ali b. Sa'dûn el-Ezdî ve yönetimde kendisine yardımcı olan kardeşi Yahya'nın yanına gitmiştir. Bu iki kardeşi methettiği birçok şiir kaleme almış ve bu şiirler karşılığında istediği itibarı onlardan görmüştür (İbnü'l-Hatîb, 2009, c. 2, s. 762; el-Kaysî, 1983, s. 322). Bu aile sayesinde sıkıntılardan uzak, huzurlu ve refah seviyesi yüksek bir hayat yaşamaya başlamıştır. Birçok şiirinde geçmiş dönemlerde yaşadığı sıkıntılıların bu aile sayesinde son bulduğuna değinerek onlar için methiyeler ve ölen yakınlarına

mersiyeler yazmıştır. Bu yeni hayat şairimizin edebî hayatına da yansiyarak daha üretken ve yaşadığı coğrafyada yavaş yavaş şöhreti yayılan bir şair olmuştur. Mağrib bölgesinde şiirleri geniş kitleler tarafından okunup ünü yayılınca Fâtımî hükümdarı Muizz, Ca'fer ve Yahya'dan İbn Hânî'yi Kayravan'a göndermelerini istemiştir. Hükümdarın huzuruna çıkan şair, onun için söylediği methiyeler ve hilafetinin gücünü anlattığı, düşmanlarına karşı Muizz'i yücelttiği şiirler sayesinde zamanla onun gözde şairi olmuş ve sarayında bulunan diğer şairlere karşı üstünlük sağlamıştır (Toprak, 1999, c. 20, s. 27; İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421). 973 yılında Mısır'ın fethi üzerine Muizz, Mısır'a doğru yola çıkmış ve şairimiz onu uğurladıktan sonra peşi sıra yetişmek için ailesini de kendisiyle getirmeye Mağrib'e dönmüştür; ancak Libya'nın doğusunda Berka'da ölü bulunmuştur. Ölümüyle ilgili birçok rivayet vardır. Berka halkından birinin yanında günlerce kaldığı ve düzenlenen bir dost meclisinde çıkan arbede de öldürüldüğü, misafir kaldığı evden sarhoş bir şekilde ayrılarak yolda öldüğü, kemeriyle boğularak Berka'daki su dolaplarından birine asıldığı ölümüyle ilgili anlatılan rivayetler arasındadır (İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421). Bu rivayetlerden öte Emevî ve Abbâsî ajanları tarafından suikast sonucunda öldürülme ihtimali de vardır (Dachraoui, c. 3, s. 785).

Bu çalışma, klasik ve modern kaynaklar ışığında İbn Hânî'nin hayatını, edebî kişiliğini ve divanında kaleme aldığı methiye, mersiye, hicviye, gazel ve tasvir gibi başlıca şiir konularını incelemiştir. Ayrıca bu şiir konularında nasıl bir üslup sergilediği, içerik olarak nelerden bahsettiği, kimlere yönelik bu şiirleri söylediği, eski Arap şiirinde etkilenip etkilenmediği yahut etkilendiyse nelerinden etkilendiği, divanında bu şiir konularından hangilerine daha çok ağırlık verdiği vb. sorulara divanından seçilen örnek şiirler ışığında cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

1. İbn Hânî'nin edebî kişiliği

İbn Hânî, Endülüs ve Mağrib edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Şiirleriyle çağdaş olan birçok şairi derinden etkilemiş, halifelerin ve emirlerin gözde şairi olmuştur. Ancak bir şair olarak yıldızı, Fâtımî Devleti'nin dördüncü hükümdarı Muizz-lidinillah'ın saray şairi olmasıyla parlamıştır. Sanatı bu hükümdarın sarayında zirveye ulaşmış ve şiirleri bütün İslâm dünyasına yayılmıştır. Öyle ki onun adı artık Fâtımî Devleti ve bu devletin en güçlü hükümdarlarından Muizz-lidinillah ile anılır olmuştur. Şiirleriyle bu hükümdarın gücünü duyurmuş, düşmanlarını yermiş ve methiyelerinde onu mübalağalı ifadelerle yüceltmıştır.

İbn Hânî, Doğu'yu taklit dönemi şairlerindedir. Bundan dolayı edebî kişiliğinde Câhiliye Dönemi şairlerini ve onların üslubunu yansıtmış, aynı tarzda şiirler kaleme almış ve geleneksel bir eğilim sergilemiştir. Edebî kişiliğiyle sadece kasidenin genel yapısı, izlenen yöntem açısından eskiyi taklit etmemiştir. Yer yer çöl hayatına özgü, anlaşılması zor lafızlar bulup şiirlerine koyması da yaptığı taklidin bir göstergesidir. Bu lafızlar şiirlerinin üslubuna ve manasına bir beğeni katmayıp kulağı tırmalasa da eski dile hâkimiyetini ve taklidini göstermiştir (Nâcî, 1963, s. 269). Edebî kişiliğinde gelenek ve taklit düşüncesini açık bir şekilde yansıtan İbn Hânî, batıda doğunun sesi olmayı, Abbâsî şiirinin önde gelen şairlerinden Ebû Temmâm (ö. 231/846), Mütenebbî (ö. 354/965) ve el-Buhtürî (ö. 284/897) olarak anılmayı arzulamıştır (el-Fâhûrî, 1986, s. 962). Eskiye taklidi, Câhiliye Dönemi şiirlerinde geçen yer isimlerini, sevgili adlarını kullanarak ve bu dönemin kültürel motiflerinden izler yansıtarak da göstermiştir (el-Ya'levî, 1985, s. 205). Komutan Cevher es-Sıkkî'yi methettiği bir şiirinin nesîb kısmında Arap yarımadasında "بُرْقَةُ شَهْمَدٍ" *Burqatu şehmedin* olarak bilinen ve muallaka şiirlerinde geçen eski bir mekân ismine yer verdiği bir beyti şöyledir:

وَاللهُ أَظْمَرُ أَنِّي بَرَقْتُ نَهْمَةً وَوَقَدْ كَرِهْتُ تَلَكُ الشَّمْسُ لِمَنْ جَنَحَا

Şehmed'in rengârenk toprak ve taşlarla süslenmiş bölgesinde bulunan mahfedeki sevgililer ne kadarda güzel! (Ayrılık vaktinde) Batmak üzere olan güneş gibidirler (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, 76).

İbn Hânî'nin edebî kişiliğinde Câhiliye Dönemi şairlerinin etkisi olduğu gibi el-Buhtürî, Ebû Temmam ve Mütenebbî gibi Abbasî Dönemi şairlerinin de etkisi olmuştur. Hatta gerek klasik gerekse modern araştırmacılar tarafından Mütenebbî ile kıyaslanmış ve Magripliler nezdinde Doğuluların Mütenebbisi olarak nitelendirilmiştir (İbn Hâlikân, 1978, c. 4, s. 421). İfadelerindeki sağlamlık, hayal zenginliği, üslup ve tema benzerliği, fikirlerindeki aşırılık ve sıradışılık, methiyelerindeki güzellik bakımından Mütenebbî'ye benzetilmiştir (Toprak, 1999, c. 20, s. 28). Aynı şekilde şiir dili açısından da Mütenebbî'yle benzer özellikleri vardır. Örneğin, İbn Hânî, Arap diline hâkimiyetini kasidelerinde kullandığı dil ile de kanıtlamaya çalışmış ve Câhiliye Dönemi şiir diline ait anlaşılması güç olan kelimeler bulup şiirlerinde kullanmıştır. Mütenebbî de sarayda bulunan âlimlerin ve şairlerin dikkatini çekmek ve onlara üstünlük sağlamak için şiirlerinde anlaşılması güç kelimelere yer vermiştir. İbn Hânî'nin divanında memdûhu Halife Muizz için yazdığı methiyeler önemli bir yer teşkil ettiği gibi Mütenebbî'nin divanında da memdûhu Hamdânî Emîri Seyfûddeve (ö. 356/967) için yazdığı methiyeler önemli bir yer teşkil etmiştir. Vâsif türü şiirler açısından da edebî kişiliklerinde ortak noktalar vardır. Mütenebbî'nin ordu, savaş hakkında ince tasvirler yaptığı gibi İbn Hânî de ordu, savaş ve donanma hakkında ince tasvirler yer vermiştir. Edebî yönden bütün bu benzerliklerden öte her iki şairin hayatlarında da benzer noktalar görmektediriz. Her ikisi de toplumun alt tabakasına mensup ailelerde doğmuşlar ve şiir yazma yetenekleriyle yükselmişlerdir. Doğdukları vatani terk edip saray şairi olmuşlar, hükümdarlara methiyeler yazmışlar, emirlerle dostluk kurmuşlardır. Aynı şekilde her ikisi de zındıklıkla suçlanmış ve suikastla öldürülmüştür. (Gomez, 2004, s. 52; Kılânî, 1923, s. 161). Gerek hayatlarında gerekse edebî yönlerinde birçok benzer nokta bulunan Mütenebbî ve İbn Hânî arasında en temel fark şöyledir; İbn Hânî, Şii-İsmâîliye inancının şairidir ve bütün edebî gücünü bu inancın hizmetine vermiştir. Mütenebbî ise şan-şöhret ve saygınlık elde etmek için Seyfûddeve, Ebü'l-Misk Kâfûr gibi hükümdarların ve zaman zaman emirlerin şairi olmuştur.

İbn Hânî, yaşadığı dönemde İsmâîlilerin önde gelen şairleri arasındadır ve divanı Şii-İsmâîlî öğretileriyle doludur (Nâcî, 1963, s. 181). Kurtuba'dan Bağdat'a geniş bir coğrafyada okunan şiirlerinin gücünü, Fâtımî davasının hizmetine sunmuştur (Daftary, 2007, 161) ve bu şiirlerinde mensup olduğunu inancı gizlememiştir (Toprak, 1999, c. XX, s. 28). Bu inanç, onun edebî kişiliğine tesir etmiş ve birçok kasidesinde bu inanca ait terimler kullanmıştır. Bu inancın öğretilerini şiirleriyle geniş bir coğrafyaya yaymış, tanınması ve destekçilerinin çoğalması için katkılar sağlamıştır. Aynı şekilde kasidelerinde manadan ziyade lafza ihtimam göstermesi suretiyle İsmâîlî akidelerini yaymayı hedeflemesi, bu kasidelerinin karmaşıklıktan uzak, anlaşılır olmasına ve manalarını kolaylaştırmasına neden olmuştur (Özel – Çiftçi, 2020, s. 1403-4).

İbn Hânî'nin sanatı kendinden sonra gelen Mağripli ve Endülüslü şairlerce en saygın mertebeye koyulmuş, şiirlerindeki üslubu ve hayal gücü, sanatındaki karakteri birçok şair tarafından benimsenmiştir. Halife Muizz'in sarayında refah seviyesi yüksek, onun ihسانlarına mazhar olduğu bir hayat sürmüş olsa da hiçbir zaman sanat sanat içindir anlayışını benimsememiştir (Hafâcî, s. 442, 444, 457). Çünkü o, döneminin sosyo-kültürel, siyasi ve tarihî hayatından uzak şiirler kaleme almamıştır. Öyle ki edebî kişiliğindeki sıradışılığı ve bir muallaka şairi kadar Câhiliye Dönemi üslubuna sahip

olmasıyla dikkatleri üzerine çektiği gibi her açıdan yaşadığı dönemi yansımasıyla da dikkatleri üzerine çekmiştir.

2. İbn Hânî'nin divanındaki başlıca şiir konuları

2.1. Methiye (Övgü)

Methiye türü şiirler, İbn Hânî'nin şiirlerinin başlıca konusunu temsil eder ve divanının yarısından fazlası methiye türü şiirlerden oluşur. Endülüs'ten Mağrib'e göç ettikten sonra edebî kariyerine bu türden şiirler yazarak başlar ve muhtemeldir ki şairin bundaki amacı, şiirleriyle kazanç elde etmek olur. Mağrib'te ilk methiyesini Muizz-lidînilâh'ın komutanı Cevher es-Sıkillî söyler; ancak kendisine verilen mükâfattan hoşnut kalmadığı için Cezayir'in doğusunda bulunan Mesile şehrinin valisi Ca'fer b. Ali b. Sa'dûn el-Ezdî ve yönetimde kendisine yardımcı olan kardeşi Yahya'nın himayesine girer ve methiyelerini onlar için söyler. Methiyelerinde bu ailenin fertlerini yiğitlik, cömertlik, kahramanlık, yardım severlik vb. üstün sıfatlarla över ve halkın nezdinde onların itibarını yüceltir. İbn Hânî bu aileye yazdığı methiyelerinde eski Arap şiirindeki methiyelerin üslubuna uyar, benzer temalara değinir, bu methiyelerin genel karakterini ve dilini yansıtır. Bu aile için söylediği methiyeleri, kariyerinin zirvesine ulaşmak için geçiş dönemi olur. Örneğin Yahya b. Ali'ye söylediği bir methiyesinden bahsetmek gerekirse; bu methiyesinin ilk on iki beytinde eski methiye şiirlerinde olduğu gibi gazel beyitlerine yer vererek başlar ve akabinde doğrudan methiye konusuna giriş yapar. Yahya'ya övgüsünü kendisine yaptığı iyilikler üzerinden dile getirir, onu, kardeşi Ca'fer b. Ali'ye över ve Mesile şehrinin idaresi hususunda bu iki kardeş arasındaki ilişkiyi, Hz. Musa'ya işlerinde yardımcı olan kardeşi Harun ile aralarındaki ilişkiye benzetir. Ayrıca İbn Hânî bu kasidesinde Kur'ân ayetlerinden iktibas yapar ve eski Arap kültürüne ait özel isimlere yer vererek bu kültüre hâkimiyetini gösterir. Bu kasidesinden bazı bölümler şöyledir:

إلى مثل يحمي ثم أغضبي على وتر وقلّدتني منه بصمصامي عمرو وتوجني تاجا من العز والفخر فوالعصر إني قبل يحيى لفي حسر تصوّل به غير الهدان ولا الغمر كصرف الردى كالليث كالغيث كالبحر فنادى أن اشرح ما يضيق به صدي وشدّ به أزرّي وأشركه في أمري	وَأَلَيْتُ لَا أُعْطِي الرِّمَّانَ مَقَادَةَ وَأُنْجِدُنِي يَحْيَى عَلَيَّ كُلَّ حَادِثِ خَلَلْتُ بِهِ فِي رَأْسِ غُمِّدَانٍ مَنَعَةً فَلَا تَسْأَلَانِي عَنِ زَمَانِي الَّذِي خَلَا لَتَبِعَمَ أَخَا فِي كُلِّ يَوْمٍ كَرِهِيَّةِ كَبِدِ الدَّجِي كَالثَّمَسِ كَالْفَجْرِ كَالضَّحَى لَئِذَاكَ نَاجِي اللَّهِ مُوسَى نَبِيُّهُ وَهَبْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَخِي أَسْتَعْنُ بِهِ

Yemin olsun ki, zaman Yahya'ya gitmeme engel olursa ona boyun eğmeyeceğim ve göz yummayacağım zulmüne.

Her türlü beladan beni o kurtardı, Amr (b. Ma'd Yekrab)'ın eçilmez keskin kılıcını onun sayesinde kuşandım.

Ulaşılmazı zor Gümdayn sarayımın başköşesinde onun sayesinde oturdum, saygınlık ve izzet tacını bana o giydirdi.

Onsuz geçen günlerimi sormayınız! Asra yemin olsun ki Yahya'dan önce hüsrân içindeydim.

(Ey Ca'fer,) Yahya, musibetlerin olduğu günlerde akıllı ve barışçı ne güzel bir kardeş!

Yahya, karanlıktaki ay, güneş, günün ilk ışıkları ve aydınlık gibidir; ölümden kurtuluş, aslan, yağmur ve deniz gibidir.

Bu nedenden ötürü peygamberi Musa da, Allah'a şöyle seslenmişti: Yüreğimi daraltan şeyden dolayı bana ferahlık ver.

Bana, kendisinden yardım alacağım, onunla arkamı güçlendireceğim kardeşimi yardımcı olarak ver ve onu işlerime ortak kıl! (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 158)

İbn Hânî'nin şöhreti Ca'fer'in ailesi için söylediği methiyelerle Mağrib bölgesinde yayılınca Fâtımî hükümdarı Muizz-lidînellâh onu himayesine alır. Bundan sonra divanındaki methiyelerinin çoğunu bu hükümdar için söyler ve onun için söylediği şiirleri *el-Muiziyât* olarak bilinir. Bu hükümdar ile gerçek manada şair-hâmi ilişkisi yaşar, onun ihsanlarına mazhar olur, refah seviyesi yüksek bir hayat yaşamaya başlar ve onun mahiyetinde, hemen hemen arzuladığı tüm değerleri bulur. Memduhûndan elde ettiği mükâfatlar karşılığında, ona söylediği methiyelerinde samimi ve içten duygularını yansıtır. Bir süre sonra memduhunu yüceltmeyi mükâfat elde etme karşılığı olarak değil de, artık canı gönülden yapmayı arzuladığı bir görev bilir. Muizz-lidînellâh'a söylediği ve yer yer mübalağa yaptığı bazı kasidelerinden örnek beyitler şöyledir:

ضياء مظلمة الأيام داجية
تورى أعاديته في أيام دولته
وعيثت محللة الأكناف جوارود
ما لا يرى حاسد في وجهه محسود

O (Muizz), en karanlık günlerin ışığı ve en kurak, çetin mevsimlerin yağmurudur.

Onun hükümrânlığı döneminde düşmanları, kıskanç birinin kıskandığının yüzünde gördüğü şeyden daha şiddetlisini görür (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 91).

ملك له اللب الصقيل كائنا
كرم يسح على الغمام وفوقه
عكست شعاع الشمس في سجنجل
مجد ينسف على الكواكب من عل
في أوجده الرود عام محجل
غيث البلاد إذا اكفهر تجهمها

Güneşin parlıklarını kendisinde yansıtan ayna gibi parlak zekâsı olan bir hükümdardır.

Üzerinden bulutların üzerine akan cömertliği vardır ve yıldızların da ötesinde bir saygınlığa sahiptir.

Ve kurak geçen bir yıl, rızkını arayanların yüzünde endişe yarattığında ülkenin yağmuru olur (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 285).

İbn Hânî'nin ismi hâmesi Muizz-lidînellâh'ın ismiyle bütünleşmiştir. Onunla tanışmadan önce klasik methiyelerde olduğu gibi övdüğü kişinin yiğitlik, cömertlik, asalet gibi meziyetlerine değinirken, Muizz'i tanıdıktan sonra methiyelerine yeni bir boyut kazandırarak onu insanüstü sıfatlarla övmüştür (Özel - Çiftçi, 2020, s. 1389). Onun dışında komutanlarına ya da ailesinden olan kişilere methiyeler yazdıysa da bu methiyelerinde bu kişilerin cömertliğinden, savaşlarda gösterdikleri yiğitliklerden, elde ettikleri zaferlerden vb. konulardan bahsetmiştir. Hiç birine Muizz'e atfettiği sıfatları yüklememiştir. Muizz'e söylediği bu methiyeleri, bazı edipler tarafından eleştirilmiş ve kullandığı küfre varan ifadelerden dolayı kınanmış, üslup ve dil açısından başarılı kabul edilmiş olsa da, muhteva açısından hoş karşılanmamıştır. Örneğin, el-Ma'arrî onun Muizz için söylediği methiyelerinde haddinden fazla mübalağa yaptığını söylerken (el-Ma'arrî, 1977, s. 461), İbn Hallikân ise divanı ile ilgili; methiyelerinde aşırıya kaçmasaydı ve küfre varan ifadeler kullanmasaydı divanından daha güzel bir divan olmazdı ifadelerini kullanmıştır (İbn Hallikân, 1978, c. 4, s. 424). İbn Hânî'nin Muizz için böylesine mübalağa içeren methiyeler

söylemesinin temel sebebi Fâtımîlerin inancını benimsemesinden kaynaklıdır. Halife Muizz'i övdüğü bazı beyitler şöyledir:

فإذا الأنام جيلاً ذموا	طفقت أسئلاً عن أغرّ محجّل
فعلت أن المطلّ ب الخلفاء	حتى دُعيت إلى المعزّ خليفة
وكانت الدنيا عليه غناء	جود كأن اليمّ فيه نفاة
خرس الوؤود وأفحهم الحطباء	ملك إذا نطق غلّه مجدّه

Cömertliğiyle tanınan birini sorup soruşturdum ve insanlar arasında böyle birine rastlamadım.

En sonunda Halife el-Muizz'e ulaştım ve anladım ki cömertlik halifelere mahsustur.

Onun (Muizz) cömertliği karşısında deniz bir tükürük, dünya ise bu denizin taşıdığı çer çöp gibidir.

Öyle bir hükümdardır ki sahip olduğu şeref dile gelip onu methettiğinde elçilerin ve hatiplerin dili tutulur (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 12).

أنسى الملائك ذكرك التسبيحا	أخشاك تُنسى الشّمس من مطلعها كما
وأمدّها علماً فكنت الرّوحا	صوّرت من ملكوت ربّك صوره
لذعيت من بعد المسيح مسيحا	أفتمت لولا أن دُعيت خليفة

Korkuyorum güneşe doğduğu yeri unutturmandan, zikrinin meleklerle tesbihi unutturduğu gibi.

Sen, rabbinin her şeye gücü yeten kudretinden bir suret olarak yaratıldın, ilmîni üfledi ve bir ruh sahibi oldun.

Yemin olsun ki halife olmasaydın Hz. İsa'dan sonraki Mesih sen olurdu (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 74).

Bir methiye şairi olarak İbn Hânî'yi diğer methiye şairlerinden ayıran en önemli özellik methiyelerinde Şii-İsmâîlî inancının tarafgirliğini yapmak ve Fâtımîlerin, Endülüs Emevilerine, Rumlara, Abbâsilere ve içerdeki düşmanlara karşı daima zaferler elde etmesini arzulamak olmuştur (el-Ya'levî, s. 204). Fâtımîler, kumandan Cevher es-Sıkkî'nin öncülüğünde Mısır'ı fethettiğinde Hicaz, Şam gibi diğer doğu vilayetlerinin fethine yönelmiştir. İbn Hânî birçok kasidesinde olduğu gibi düzyazı tadında bu durumu anlatmış, Fâtımîlerin korkusuz bir şekilde hedeflerine doğru ilerlediğini, doğunun geleceğinin Fâtımîlerin elinde olacağını dile getirmiştir. Bu ve benzeri methiyelerinde hem memdûhunu yüceltmiş hem de Fâtımî Devleti'nin gücünü duyurmaya ve düşmanlarının gözünü korkutmaya çalışmıştır.

فطريقة من بعد أخرى تُتقى	فمدينة من بعد أخرى تُستقى
وترلزل أرض العراق تخوفنا	حتى لقد رجعنا ديار ربيعنا
قد آن للظلماء أن ناكثنا	تربصوا فالله مُنجز وعده
سَيَذُبُّ عن حرم النبي المصطفى	هذا المنز بن النبي المصطفى

Şehirler tek tek esir alındı, bir yoldan diğerine düşman takip edildi.

Irak bölgesi büyük korkuya kapılırken DİYâr-ı Rebî 'a derinden sarsıldı.

Bekleyin! Allah'ın vaadi gerçekleşecektir. Karanlıklar yerini aydınlığa bırakacaktır.

Muizz, Ehl-i Beyt'tendir ve Hz. Peygamber'in kutsal emanetlerini o müdafaa edecektir (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 204).

İbn Hânî methiyelerinde genel anlamda muallaka şairleri gibi uzun bahirler seçmiş ve kafiye çeşitliliğine gitmiştir. Bu şiirlerinde ele aldığı temalar açısından genel methiye temalarından farklılık göstermiş olsa da, Câhiliye şiirine ait izler, üslup ve dil özellikleri yansıtmıştır. Bazı methiyelerine doğrudan konuya giriş yapmış olsa da, genel itibarıyla sevgiliden, terk ettiği diyarlardan, ayrılık açısından vb. konulardan bahsedilen ve geleneksel kasidenin ayrılmaz bir parçası olan nesîb bölümüyle başlamıştır.

2.2. Mersiye (Ağıt)

İbn Hânî, divanında mersiye türü şiirler konularına fazla yer vermemiştir. Mersiye türünden sadece üç tane kasidesi bulunmaktadır. Bu türden şiirlere az yer vermesi muhtemelen bir methiye şairi olmasından kaynaklıdır. Mersiyelerinde, Câhiliye Dönemi'nden itibaren süregelen temalara değinmiş ve bu şiirlerinde yenilikçi bir tavır sergilememiştir. Feleğe veryansın ederek bu türden şiirlerine başlangıç yapmış ve bu başlangıç kısmında derin manalar içeren hikmetli sözlere yer vermiştir. Genel itibarıyla mersiyelerinde ölen kişinin kaybedilmesinden duyulan üzüntüyü dile getirmiş, onun övgüye değer meziyetlerini zikretmiş ve geride kalan yakınlarına sabır ve metanet dilemiştir. Bazen ölen kişide olmayan meziyetlerden bahsederken methiyelerinde olduğu gibi mübalağalı ifadeler kullanmıştır. Böyle yapması ölen kişilerin yakınlarıyla arasındaki ilişkiden kaynaklıdır. Çünkü mersiye yazdığı kişiler, yıllarca himayesinde kaldığı ve ihsanlarına mazhar olduğu aileye mensup kişilerdir. Ayrıca bu türden şiirlerindeki diliyle, duyguları coşturmaktan ziyade sakin ve sağduyulu olmayı hedeflemiştir.

Mersiye türü kasidelerden ikisini Emir Ca'fer b. Ali'nin annesine, diğer birini ise Emir'in beş yaşında ölen torununa yazmıştır. Ca'fer'in torununa yönelik mersiyesinde genel itibarıyla feleğe veryansın etmiş, hikmetli sözlere yer vermiş, en güçlü hükümdarların, en vahşi hayvanların ölümden kaçamayacağına değinmiş, çocuğun babasına sabır telkininde bulunmuş, yaşayacak olsaydı cesur ve güçlü olacağını ileri sürmüştür. Bu kasidesinden bazı beyitler şöyledir:

رَمَى الْجَاذَ لَنِيْمٍ فَحَسَدُ	وَهَبَ الْدَهْرُ نَفِيْسًا فَاسْتَرَدُّ
بِيَدِ شَيْئَانَا تَلَقَّاهُ بِيَدِ	إِنَّمَا أَعْطَى فَوَاقِي نَاقَةَ
بَعْدَ مَا أَوْضَى بَرْقُ وَرَعْدِ	كَأَذْبِ جِهَاءِ جِهَاءِ زُبْرَجَا
عَلَّابِ التُّسُورِ عَلَيْهِ فَاتَّقِ	مَاتَ مَنْ لَوْ عَاشَ فِي سَرْبَالِهِ
لَيْسَ فِي أُنْبَاءِهِمْ مَنْ لَمْ يَسُدِّ	سَيِّدٌ قُوْبِلَ فِيهِ مَعَشَرٌ
فَرَأَى مَوْضِعَ حَقِّدِ فَحَقَّقِدُ	نَافَسَ الدَّهْرُ عَلَيْهِ يَغْرُبَا
فَنَوَى الْغَدْرَ لَهُ يَوْمَ وُلِدِ	هَابَ أَنْ يُجْرَى عَلَيْهِ حَكْمُهُ
إِنَّمَا اسْتَعْجَلَهُ قَبْلَ الْأَمِّدِ	حَيْثُ لَمْ يُنْظَرْ بِهِ رَيْعَانُهُ
لَوْ رَمَتْهُ تَرْبُ عَشْرِ لَمْ تَكُ	أَقْصَدَتْهُ تَرْبُ حَمْسِ أَسْمُهُمْ

Felek bahsettiği değerli şeyleri geri aldı. Bazen bir cimri de cömert davranabilir ve verdiklerine haset eder.

Ne var ki bir eliyle bahsettiği şeyi göz açıp kapayıncaya kadar diğer eliyle hemencecik aldı.

O (Felek), gök gürültüsü ve şimşek çakmasından sonra gelen susuz ve seyrek bulutlar misali aldatıcıdır.

(Ca'fer'in torunu) Ölüp gitti, şayet uzun yıllar zırh kuşanarak yaşamış olsaydı, nuru bu zırhın parlıtısına üstün gelir, alev alırdı (her yere yayılırdı).

Aşireti olan soylu bir liderdir. Bu aşiretin evlatları arasında liderlik yapamayacak kimse yoktur.

Felek, onun varlığıyla Ya'reb'e (Arapların atası Ya'reb b. Kahtan'a) haset etti, (onu yok etmenin) bir yolunu gözlemledi (fırsatını aradı) ve ona düşmanlık besledi.

Kendisi üzerinde onun hükmünün var olacağından korktu ve doğduğundan beri ona olan ihanetini gizledi.

Delikanlılık yıllarına ulaşmasını beklemedi; aksine onun canını almak için zamanından önce davrandı.

Ölümün okları o daha beş yaşındayken onu yakaladı şayet 10 yaşındayken yakalaysaydı belki de ölmezdi (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 120).

İbn Hânî, mersiyelerinde bir bakıma hayattan edindiği tecrübeleri yansıtarak ölüme ve yaşama karşı fikirlerini aktarmıştır. Kullandığı üslubunda mübalağa ifadelerle yer vermiş, insanların duygularına hitap etmektense onların düşüncelerine ve akıllarına hitap etmeyi tercih etmiştir. Onun mersiyelerinde hayatın onu ne derece olgun bir kişi yaptığını, olaylar karşısında nasıl sakin ve sağduyulu davrandığını da görmekteyiz. Ayrıca bu şiirlerinde samimi ve içten duygularıyla ölen kişinin yakınlarının üzüntüsüne ortak olduğunu hissettirmiştir. Bu şekilde, Ca'fer'in ailesi tarafından yıllarca kendisine yapılan iyiliklerin karşılığını vermeye çalışmıştır. Ca'fer'in annesine yönelik yazdığı bir mersiyesine dünyanın faniliğinden, ölümün gerçekliğinden ve yaşamın kısılalığından dem vurarak başlamıştır. Daha sonra annesinin insanlara yaptığı iyiliklerden, insanların ona ağlamasından, onu kaybetmeleri karşısında duydukları acıdan bahsetmiştir. Hatta tabiatın bile onun ölümü karşısında üzüldüğünü dile getirerek yer yer methiyelerinde olduğu gibi mübalağalı ifadeler kullanmış ve bunu da yağmur, güneş gibi tabiat unsurlarından faydalanarak yapmıştır.

أَنَّ الْعَمَامَ إِلَى مَفْتَقِمْ	شَهَدَ الْعَمَامُ وَإِنْ سَمَّكَ حَيًّا
لَا الْدَمْعُ يُكْفِرُهُ وَلَا الْمَطَرُ	كَمْ مَنْ يَدِلُّكَ غَيْرِ وَاحِدَةٍ
مَا قَدْ طَوَّنْتَهُ فَهِيَ تَفْتَحُ	وَلَقَدْ نَزَلَتْ بَيِّنَةٌ عَلِمْتُ
فَتَحُّ نَابِسِكَةً وَتَعْتَمُرُ	تَعْمَدُو عَلَيْهَا الشُّمُسُ بَارِعَةٌ

Şayet yağmurunu gönderirse bulut, bil ki sana muhtaç olduğunu tasdik eder.

Nice iyilikler yaptın, akan gözyaşları ve yağın yağmur bu iyilikleri asla inkâr etmez.

Sen ki kabristana defnedilince kabristan sen olduğunu öğrendi ve bununla gurur duydu.

Güneş bu kabristanın üzerine doğdu, bir dindar gibi hac görevini yerine getirip ziyaret etti (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 168).

2.3. Hicviye (Yergi)

Arap edebiyatının en eski ürünlerinden biri olan hiciv türü şiirlerin, eski Arap toplumunda özel bir yeri vardı ve Câhiliye Dönemi'nden itibaren Arap şairler, genel itibariyle övgü şiirlerinde yer verdikleri cömertlik, yiğitlik, yardım severlik vb. üstün sıfatların tam zıddına hiciv türü şiirlerinde yer vermiştir (Durmuş, c. 17, s. 447). Endülüs şiirinin en büyük şairlerinden biri olan İbn Hânî de hicviyelerinde zikrettiğimiz sıfatların zıtlarına yer vermekle birlikte hicvettiği kişinin ahlakî yapısını, karakterini eğer bir topluluğu hicvederse bu topluluğun nesebini, savaşlardaki yenilgilerini, korkaklıklarını hedef almıştır. Bir methiye şairi olduğu için divanında müstakil kaside şeklinde hiciv türü şiirlere neredeyse hiç yer vermemiştir. Hiciv türü beyitlerini kişilere yönelik söylediği gibi memdûhu Muizz'in

düşmanlarına karşı da söylemiştir. Halife Muizz'i methederken ister istemez onun düşmanlarını kötileyen, gücü ve cömertliğini düşmanlarıyla kıyaslayarak onları yeren beyitlere yer vermiştir. Özellikle Bizanslılara, Emevîlere ve Abbasîlere yönelik hicviye türü beyitleri olmuştur. Bundan dolayı onun hicviyelerin çoğu bireysel hiciv türünden ziyade topluluğu hiciv türünde yer almaktadır. Bu devletlere karşı söylediği hicviyelerinde hem memdühünü yüceltmiş hem de bu yüceltme karşısında onun düşmanlarını küçümsemiştir. Örneğin, şu beyitlerinde Emevîleri hicvetmekle kalmaz, onların bağlı olduğu Abdüşems Oğulları'na da ağır bir dille hakaret ettiği görülür:

خَلَّأْتُمْ فِي الْعَيْشِ مِثْلَ مِثْلَةِ الْعَيْشِ
رَاعَيْتُهُمْ بِكُمْ الْبُرُوقُ كَأَنَّهَا
خُلِقَتْ، وَمَا خُلِقُوا لَهَا، تَعَجُّبًا
جَزْدُمُوهُمْ هَا فِي السَّحَابِ نَصْرًا
إِنْ حُصِرَ لَأَنْتُمْ أَنْتُمْ تَحْصِرُهَا

(Ey Fâtümiler) Abdüşems Oğulları'na ve onlar için yaratılmış her şeye ebedî bir lanet yağdırdınız.

Birer kılıçmış gibi bulutların içinden çekip sıyırdığınız şimşekler, sizin korkunuzu onlara öyle bir saldı ki...

Nesepler sayılıp döküldüğünde, imametın kendilerinde olduğunu zanneden (zavallulara!) (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 272; Toprak, 2020, s. 141).

Yine başka bir şiirinde Muizz'i methederken Bizanslılara yönelik küçümseyici ifadeler kullanmış ve araya Abbâsileri sıkıştırıp onları da hicvetmiştir.

لَنْ يَسْتَفِيقَ الرُّومُ مِنْ سَكْرَاتِهِمْ
عَرَفُوا بِكَ الْمَلِكَ الَّذِي يَجِدُونَهُ
إِنَّ الَّذِي شَرِبُوا رَحِيقًا سَلَسَلُوا
فِي كُنُوتِهِمْ وَرَأَوْا شَهْدَكَ تَعَدُّلًا
قَدْ كَانَ يَعْرِفُهَا الْمَلِكُ الْهَرَقِلُ

Bizanslılar sarhoşluklarından ayılamayacaklar ve içtikleri de katıksız, saf bir şaraptır.

Kitaplarında arayıp durdukları hükümlerini seninle tanımış oldular ve şahitliğinin ne kadar adil olduğunu gördüler.

Kral Heraklius'un da yakından bildiği o azmin Abbâsiler'i de senden def etmeye yetti (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 287).

İbn Hânî'nin müstakil bir kaside olarak sadece bir tane hicviyesi bulunmakta olup bunu da Emir Ca'fer b. Ali'nin kâtibi Vehrân adıyla tanınan Ebû Ca'fer'e yönelik yazmıştır. Bu hicviyesinde Ebû Ca'fer'in kâtip olmasına yardım eden günlere lanet okumuş, günlerin onun gibi ahmaklara yardım ettiğini dile getirmiştir. Hatta Ebû Ca'fer'in adını kısaltarak Ebû Ca' r şeklinde zikretmiş ve böyle yaparak onun bu kısaltılmış ismiyle Ca' r (جرر) : hayvan pisliği kelimesini bağdaştırmayı hedeflemiştir. Ayrıca saygın bir konuma yükselmesini onun gayretlerine değil de zamanın ahmaklara yardım etmesine yüklemiş ve yaşadığı zamanda Ebû Ca'fer'in makam mevkii sahibi olması gibi birçok rezilliğin meydana geldiğini dile getirmiştir. Ayrıca İbn Hânî bu kasidesinde açık ifadeler ve güzel terkiplere yer vermiştir.

وَعَدَتْنِي الدُّنْيَا كَثِيرًا فَلَأَمُّ أَظْ
عَلَّمْتَنِي الْبَيْتَ دَاءَ كَيْفَ رَكُوبُ الْ
فَرَزُ بِغَيْرِ الْمِطَالِ وَالنَّسْرِ وَيُف
يُنِيلُ وَاللَّيْلُ كَيْفَ قَطْعُ النَّسْرِ وَيُف
فَهِيَ أَعْوَانُ كُنُوتِ الْوَعْدِ وَسُخْرِيفَات

زَمَنْ أَنْتَ يَا أَبَا الْجَعْرِ فِيهِ
لَيْسَ مِنْ تَالِدٍ وَلَا مِنْ طَرِيفٍ
إِنَّ دَهْرًا سَمَّوْتُ فِيهِ غُلُوًّا
لَوْضِيعِ الْخَطِّ وَبِوَيْغِ الصَّرُوفِ

Dünya birçok söz verdi bana; ancak elde ettiğim tek şey (bu sözlerle) beni oyalaması ve atlatması oldu.

Çöl gecenin zorluklarının nasıl olduğunu bana öğretirken, gece ise susuz çölü nasıl aşmayı öğretti.

Şu yaşadığımız çağın günleri akılsızca davranıp her ahmak olana ve her alçağa yardım etti.

Ey Ebu'l-Ca'r (Vehrân)! İçinde bulunduğun zaman babandan ve atalarından sana miras kalmadı.

Şüphesiz ki senin de saygın bir konuma yükseldiğin zamanın çeşitli entrika ve vezillikleri oldu (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 214).

2.4. Gazel (Aşk)

Arap edebiyatında klasik dönem şairleri, methiye türü şiirlere genel itibariyle gazel türü beyitlerin bulunduğu nesib bölümüyle başlamışlardır. Bu şekilde, süregelen kaside üslubuna sadık kalmışlar ve kasideye romantizm katarak şiir değerini yükseltmişlerdir. Nitekim divanının büyük bir bölümü methiyelerden ibaret olan İbn Hânî de bu türden kasidelerine genel itibariyle nesib bölümüyle başlamış ve gazel türü beyitlere yer vermiştir. Bu bölümde bir muallaka şairi gibi sevgilinin terk ettiği diyarlardan, hayalinden, obasının göç etmek için yol aldığı vadilerden, onunla buluştuğu mekânlardan duygu seliyle bahsetmiş ve bazen İmrüülkays b. Hucr (ö. 540) ile birlikte Câhiliye şiirinin üslubuna giren ve dostları sevgilinin terk ettiği diyarların karşısında durup ağlamaya davet eden beyitlere yer vermiştir.

İbn Hânî aşk şiirlerinde –tespit ettiğimiz kadarıyla- gerçek hayatta âşık olduğu bir sevgili adından bahsetmemiş ve hatta bu türden şiirlerinde bazen sevgili adı zikretmemiştir. Genel itibariyle bu beyitlerindeki sevgilileri, Arap yarımadasında yaşamış Ezd, Tay gibi göçebe Arap kabilelerinden seçerek Ezd kabilesindeki sevgili yahut Tay kabilesindeki sevgili şeklinde zikretmiştir. Öyle ki bütün bunlar onun şiirlerini okuyan kişiye büyük bir hayranlık vermiştir. Çünkü şair Endülüs'ün görkemli şehirlerinde, yeşil tabiatında yetişmesine yahut hayatının bir kısmını geçirdiği, neredeyse methiyelerinin birçoğunu kendisi için yazdığı hükümdar Muzz'in sarayında bulunmasına rağmen methiyelerinin giriş kısmındaki nesib bölümünde hiç görmediği, ayak dahi basmadığı uzak diyarlardan bahsetmiştir. Ayrıca İbn Hânî, methiyelerindeki gazel beyitleriyle herhangi bir sevgiliye karşı âşıkane duygularını yansıtmaktan ziyade bu beyitlerle geleneksel methiye konulu şiirlerin üslubunun gereklerini yerine getirmeyi hedeflemiştir. Kısacası o, gazel şiirlerinde geleneksel kaside üslubuna uymuş ve Câhiliye şiirinin karakterini başarılı bir şekilde göstermiştir. Yahya b. Ali'ye yazdığı bir methiyesinin nesib bölümünden bazı beyitler şöyledir:

تَظَلُّمٌ مِّنْ مَّا الْحَبُّ وَالْحَبُّ ظَالِمٌ
وَفِي الْبَيْنِ خَرْفٌ مُّعْجَمٌ قَدْ قَرَأْتَهُ
وَقَدْ كَانَ فِيمَا أَتَى الْمِسْكَ فَوْقَهُ
لِيَالِي لَا أَوْيَ إِلَى غَيْرِ سَاجِعِ
وَمَّا التَّقَاتُ الْحَاظِنَاتُ وَوَشَاتِنَا
فَهَلْ بَيْنَ ظَلَامَتَيْنِ قَاضٍ وَحَاكِمٌ
عَلَى خَدِّهَا لَوْ أَيْ مِنْهُ سَالِمٌ
دَلِيلٌ وَمِنْ خَلْفِ الْحِدَادِ مَاتَمٌ
بَيْنِيكَ حَتَّى كَلَّ شَيْءٌ حَمَامٌ
وَأَعْلَنَ سِرُّ الْوَشْيِ مَا الْوَشْيِ كَامٌ

Sevgili, kendisi zalim iken bizim zulmümüzden şikâyet ediyor. Her iki zalim (sevgili) arasında hüküm verecek kadı ve hâkim var mıdır?

Ayrılık lafzını oluşturan harflerden biri de Nun² harfidir. Sevgilinin yanağında okudum onu. Şayet ondan kurtulmak isterim.

Sevgilinin yanağının üstünde misk kokusunun siyah izi kalmış. Bu izin siyahlığında hüznün alameti saklıdır.

Geceler boyu tek sığındığım senin ayrıılığınla terennüm eden güvercin oldu. Hatta gördüğüm her şeyi güvercin sandım.

Dedikodular birbirimize baktığımızı görünce saklı olan aşkımızın sırrı ortaya çıktı ve bu sırrın gizliliği artık yok oldu (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 214).

Ca'fer b. Ali ve kardeşi Yahya'yı methettiği bir şiirine muallaka şairi İmruülkays b. Hucr (ö. 540)'un meşhur muallakasına başladığı gibi iki dostuna seslenerek giriş yapmış, sevgilisine olan hasretini ve özlemini dile getirmiştir. Şair bu beyitlerinde tamamen çöl hayatından izler yansıtmış, okuyan kişide bir muallaka şiiri okuduğu hissini yaratarak onu, Arap yarımadasının çöllerine, ıssız vadilerine götürmüştür. Betimlemelerinde; *vadi*, *bağırtlak kuşu*, *şimşek*, *kervan* gibi eski Arap şiirinde sıkça geçen ifadeler kullanarak eski şiiri taklidini, şiir diline de taşımıştır.

وَالْأَفْمَثِيَا مِثْلَ مَشِي الْقَطَا الْكُدْرِي
وَمَنْ أَيْنَ تَسْرِي الرَّيْحِ عَاطِرَةَ النَّشْرِ
أَزْوُهُمْ فِيهِ تَضَوَّعَ اللَّسْفَرِ
وَالْأَفْمَا تَدْرِي الرِّكَابُ وَلَا نَدْرِي
مَا لِي بِمَا غَيْرُ الْعَسْفِ مِنْ خُبْرِ
وَهُمْ بَيْنَ أَحْنَاءِ الْجَوَانِحِ وَالصَّدْرِ
كَمَا عَثَرَ السَّاقِي بِكَاسٍ مِنَ الْخَمْرِ
طَوَى النَّفْسَ الرَّمْضَاءَ فِي خَلَلِ الْجَمْرِ

قِفَا فَلْأَنْدَرِ مَا سَرِينَا مَا وَنَسْرِي
قِفَا نَتَبَّيْنُ أَيْنَ ذَا الْبِرْقِ مِنْهُمْ
لَعَلَّ ثَرَى الْوَادِي الَّذِي كُنْتُ مَرَّةً
وَالْأَفْمَا وَادٍ يَسِيلُ بَعْدَ بَرِ
فَهَلْ عَلِمُوا أَنِّي أَسِيرُ بِأَرْضِهِمْ
وَمَنْ عَجَبٍ أَنِّي أَسَانُلُ عَنْهُمْ
إِذَا ذَكَرْتَهُ النَّفْسُ جَاشَتْ لَذَكَرِهِ
وَلَمْ يَبْقَ لِي إِلَّا حُشَاشَةُ مُغْمَرِ

Durun, gece boyu yürüdüğümüz ve halen yürümekte olduğumuz dostlarımızın (sevgilinin) diyarında. Şayet daha ulaşmadıysanız bağırtlak kuşu gibi yavaş yavaş yürüyün.

Durun, güzel kokular yayan rüzgârın nereden estiğini ve onların olduğu taraftan çakan şimşegi belirleyelim.

Belki de bu güzel kokuyu, bir defasında onları (sevgilinin diyarını) ziyaret ettiğim vadinin nemli toprakları yolcular için yayıyordu.

Yoksa bu vadi güzel kokular yayıyor da orada yolculuk eden kervanlarla biz mi bilmiyoruz.

Onlar biliyor mudur benim onların yurdunda tutsak olduğum mu? Peki, ne yaparım orada bilgisiz ve rehbersiz.

Ne kadar da tuhaftır! Onlar benim kalbimde ve gönlümde iken ben onları arıyorum.

Ruhum onu (sevgiliyi) hatırladığında, hatırasıyla heyecana kapılıyor, sâkinin bir tas şarapla tökezleyip yere yığıldığı gibi.

Artık, kor ateşlerde yanan bir aşığın son nefesinden başka hiç bir şeyim kalmadı (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 154).

2.5. Vasf (Tasvir)

Arap şiirinde tasvirin önemli bir yeri vardır. Câhiliye Dönemi'nden itibaren şairler, kasidelerinde yaşadıkları doğanın, sevgilinin terk ettiği diyarların, tabiat olaylarının, at, deve gibi binek hayvanlarının

² İbn Hânî, bu beyitte ayrılık anlamına gelen *Beyn* kelimesinin *Nûn* harfini kastetmiştir. نُونُ *Nûn* kelimesinin sözlükte *kılıcın ağızı, keskin tarafı* manaları da vardır.

vb. konuların tasvirine ağırlık vermiştir. İbn Hânî'nin kasidelerinde de bu şiir türüne ait beyitler mevcuttur; ancak müstakil bir kaside tarzından ziyade diğer şiir konularının içerisinde yer almaktadır. Câhiliye şiirini taklit ettiği için bu kasidelerinde doğup büyüdüğü Endülüs'ün tabiat güzelliklerinden ziyade bir Câhiliye şairi gibi çölü, yıldızları, geceyi, yağmuru, şimşegi, binek hayvanını, sevgilinin terk ettiği diyarları tasvir etmiştir. Yağmuru, bulutu, baharı anlattığı, son derece etkileyici ve başarılı teşbihler yaptığı bazı tasvir beyitleri şöyledir:

قَعِاقِعٌ وَطَلْحَى فِي الْجَمْرِ وَتُخْتِمْ تَرْطُ	بَيْنَ السِّحَابِ وَبَيْنَ الرِّيحِ مُلْحَمَةٌ
فَمَا يَدُومُ رَضَايَ مِنْهُ وَلَا سَخَطُ	كَأَنَّهُ سَاخِطٌ يَرْطَنِي عَلَى عَجَلٍ
كَمَا تَنْقَسُ عَنْ كَأْفُورِهِ السَّقَطُ	أَهْدَى الرِّيحُ إِلَيْنَا رَوْضَةً أَنْفَا
جَعَدْتُ تَحْدَرُ مِنْهَا وَإِبِلٌ سَبِطُ	عَمَائِمٌ فِي نَوَاحِي الْجَمْرِ وَعَاكِفَةٌ
مَدَّ مِنَ الْبَحْرِ يَغْلُو ثُمَّ يَنْهَبُ	كَأَنَّ هَتَائِمَهَا فِي كُلِّ نَاحِيَةٍ
كَمَا تُنْتَشِرُ فِي حَافَاتِهَا الْبُسَطُ	وَالْأَرْضُ تَبْسُطُ فِي خَدِّ الثَّوْرَى وَرَقَا
مِثْلَ الْعَبِيرِ بِمَاءِ الْبُورِ يَخْتَلَطُ	وَالرِّيحُ تَبْعَثُ أَنْفَاسًا مُعَطَّرَةً

Bulut ve rüzgâr arasında büyük bir cenk meydana gelmiş ve gökyüzünde adeta savaş kılıçları çekilmiş.

Bulut ki bir öfkeli kahraman gibi hemencecik gürlmek istiyor. Şayet gürlme isteği son bulursa öfkesi de yok olur.

Bahar bize kâfur ağacından yapılmış güzel kokular saçan bir sepet gibi el değmemiş bir bahçe hediye ediyor.

Gökyüzünün dört bir yanında bulutlar peş peşe süzülüyor ve bu yağmur yüklü bulutlardan iri taneli sağanaklar yağıyor.

Her tarafa yağan bu yağmurlar ki bazen yükselen bazen çekilen med cezirler gibi.

Yeryüzü, kilimlerin dört bir yana yayıldığı gibi toprakları nemli vadinin her yanına yapraklar saçıyor.

Rüzgâr ise gül suyu katılmış koku misali her tarafa güzel kokular yayıyor (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, ss. 184).

İbn Hânî'nin şiirlerinde tabiat tasvirlerinin yanı sıra memdûhu Halife Muizz'in ordusu, Rumlarla deniz savaşına giren donanması, girdiği savaşlar, bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, kazanılan zaferler, komutan Cevher'in savaş meydanındaki askerleri gibi unsurlara ait tasvirler de mevcuttur. Bu şiirlerinin edebî değeri olmakla birlikte bir vesika mahiyetinde olduğu için tarihî değeri de bulunmaktadır. Ayrıca bu şiirleriyle Fâtımî Devleti'nin siyasi tarihine kaynaklık da yapmıştır. Örneğin, şu beyitlerinde Fâtimîlerin donanmasını anlatmış ve bu donanmanın gücünün Bizanslılar ve Endülüs Emeviler karşısındaki üstünlüğünü betimlemiştir:

بِنَاءٌ عَلَى غَيْرِ الْعَرَاءِ مَشِيدٌ	أَنَافَتْ بِهَا أَعْلَامُهَا وَسِمَالُهَا
كَمَا شُئِبَ مِنْ نَارِ الْجَحِيمِ وَقُودٌ	إِذَا رَفَعَتْ غَيْظًا تَرَامَتْ بِمَارِجٍ
وَأَفْوَاضُ الْوَاهِنِ الزَّافِرَاتُ حَدِيدٌ	فَأَنفَاسُ هُنَّ الْحَامِيَاتُ صَوَاعِقُ
وَمَا هِيَ مِنْ آلِ الطَّرِيدِ بَعِيدٌ	تُشِيبُ لَالِ الْجَمْرِ أَلْيَقِ سَعِيرِهَا
دَمَاءٌ تَلَقَّتْهَا مَلَا حِصْفُ سَوْدٌ	لَهَا شُعْلٌ فَوْقَ الْعِمَارِ كَأَنَّهَا

تَعَانِقُ مَوْجِ الْبَحْرِ حَتَّى كَانَهُ سَلِيطٌ لَهَا فِيهِ الذَّبَالُ عَتِيدٌ

(Yüce dağ misali) Bu donanmanın yelkenleri göndere çekildi ve denizin ortasında inşa edilmiş bir bina yükseldi.

Öfkeyle nefes alıp verdiğinde alev püskürtür, yakacakların, cehennem ateşiyle tutuşturulduğu gibi. Sıcak nefesleri adeta yıldırım, nefes alıp verdikleri ağızları ise demir gibidir.

(Bu donanmanın) alevlerinden ne Bizanslılar ne de Endülüs Emevileri kurtulur, her ikisini de yakıp geçer.

Denizin üstündeki (dumanlı) alevleri, siyah örtülere bulaşmış kan misalidir.

Ateşleme fitillerinin yağla buluştuğu gibi (bu alevler de) denizin dalgalarıyla buluşur (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 99).

3. Şiirlerinde üslup ve dil

Bir şiirin beyan gücüne, ifade sağlamlığına sahip olması ve derin manalar içermesi; o şiirin okuyucu tarafından beğenilmesi anlamına gelir. Bunlar var olduğu sürece şair, insanların kulağına hitap eder, ruhlarına tesir eder ve böylece onları derinden etkiler. İbn Hânî'nin şiirleri de bu şekildedir. İtikâdî meselelerden uzak onun şiirlerine sanatsal açıdan baktığımızda beyanın ne kadar güçlü olduğuna ve ifadelerinin sağlamlığına şahit oluruz (Ali, 1932, s. 27). Şiirlerinde teşbih sanatını çokça kullanmış, çok az sayıda şairin söyleyebileceği kaliteli lafızlara yer vermiştir (Özel- Çiftçi, 2020, s. 1338). Hatta Feth b. Hakân el-Kaysî, İbn Hânî'nin teşbihlerinin alışılmadık dışında olduğunu zikretmiştir (el-Kaysî, 1983, s. 323). Kapalı ifadelerden kaçınmış, hayal gücünde abartıya kaçmamış ve sergilediği üslupla Câhiliye şiirinin mirasını korumaya çalışmıştır. Öyle ki kasidelerindeki üslup ve kullandığı lafızlar açısından başta 'Anterâ b. Şeddâd (ö. 614 [?]) ve Zuheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609 [?]) olmak üzere muallaka şairlerine benzetilmiştir. Hatta kasideleri muallaka şairlerinin izlerini yansıttığından dolayı Kâbe duvarına asılan muallaka şiirleri gibi mühezzabe olarak adlandırılmıştır (Ali, 1932, s. 29; Ferrûh, c. 4, s. 268).

İbn Hânî'nin bazı şiirlerindeki üslubu, okuyan kişiye düzyazı tadı vermektedir. Bu şiirlerinde ya bir olayı anlatmakta ya da kazanılan bir savaş hakkında bilgi verip Fâtımîlerin lehine fikirlerini aktarmaktadır. Örneğin, Mısır'ın fethedilmesi üzerine Halife Muizz'i övdüğü ve bu fetihden bahsettiği, tarihî bir vesika mahiyetindeki şiirinde bu üslup özelliğini açık bir şekilde görmekteyiz. Ayrıca bu şiirinde doğrudan konuya giriş yapmış, birçok şiirin aksine nesîb bölümüne yer vermemiştir. Bu şiirin ilk beyitleri şöyledir:

تَقُولُ بَنُو الْعَبَّاسِ هَلْ فُتِحَتْ مِصْرُ
وَقَدْ حَاوَزَ الْأَسْكَندَرِيَّةَ جَوْهَرُ
وَقَدْ أَوْفَدَتْ مِصْرٌ إِلَيْهِ وَفُودَهَا
وَلَا تُكْتَبُوا ذَكَرَ الزَّمَانِ الَّذِي خَلَا
فَقُلْ لِبَنِي الْعَبَّاسِ قَدْ قُضِيَ الْأَمْرُ
تَطَالَعَهُ الْبِشْرَى وَيَقْدُهُ النَّصْرُ
وَزَيْدٌ إِلَى الْمُعْتَمِدِ مَنْ جَسَرَهَا جَسْرُ
ذَلِكَ عَصْرٌ قَدْ تَقَصَّ عَلَى وَذَا عَصْرُ

Abbâsoğulları, Mısır fethedildi mi diye soruyor. Onlara söyleyin o iş halledildi (fetih gerçekleşti).

Komutan Cevher İskenderiye'ye girdi ve böylece ona müjdeli haber ve zafer ulaştı.

Mısır, komutan Cevher'e heyetlerini gönderdi ve böylece kurduğu köprülere bir köprü daha eklemiş oldu.

Geçip giden zamanı (artık) fazla anmayın! O bir çağdı ve bitti. Artık (Fâtımilerin Mısır'ı fethetmesiyle) yeni bir çağ başladı (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 131).

İbn Hânî, birçok edebî yönüyle Câhiliye şairlerine benzetildiği gibi Abbâsî Dönemi şairlerine de benzetilmiştir. Özellikle de gerek edebî kişilik açısından gerekse şiirlerindeki üslup ve dil açısından Abbâsî şairlerinden Mütenebbî'ye çokça benzetilmiştir. Çağdaşı olmasına rağmen hayatı boyunca onunla karşılaşmamıştır; lakin onun divanını Mağripli bir edipten alıp okuduğu bilinmektedir (el-Ya'levî, s. 334). Mütenebbî'yle görüşmemesine rağmen edebî kimliği üzerinde bu şairin büyük bir etkisi olmuş ve bazı beyitlerinde Mütenebbî'nin beyitlerinin yankısı görülmüştür. Bundan dolayı her iki şairin bir birine benzeyen birçok beyti bulunmaktadır. Ortak temalar etrafında cereyan eden şu beyitler buna örnektir:

كُلُّ جَلِيمٍ أَتَى بَعِيرٍ اقْتِدَارٍ حُجَّةٌ لَاجِئِي إِلَيْهَا اللَّيْنَامُ
أَبْدًا تَسْتَرِدُّ مَا تَهْتَبُ الدِّينَا فَيَا لَيْتَ جُودَهَا كَانَتْ بِنَا

Güç sahibi olmadan gösterilen hoşgörü, alçak insanların sığındığı bahanedir.

Dünya her zaman verdiklerini geri alır. Keşke cömert değil de cimri olsa da hiç vermese! (el-Mütenebbî, 1983, 164, 408)

وَكُلُّ أَنَاةٍ فِي الْمِوَاتِنِ سُؤْدُ وَلَا كَأَنَّا مَن قَدِيرٍ مُحْكَمٍ
وَهَبَّ الْهَرُّ نَفْسًا فَاسْتَرَدُّ زَيْمًا جَرَادًا لَنَفْسِهِ فَحَسَدُ

Hoşgörünün her yerde bir gücü vardır, en güzeli de güç sahibi kişinin hoşgörüsüdür.

Felek bahsettiği değerli şeyleri geri aldı. Bazen bir cimri de cömert davranabilir ve verdiklerine haset eder (Ali, 1932, s. 670, 245).

İbn Hânî şiirlerinde kulağa hoş gelen, dinleyen kişiye müzik tadı veren, ruhuna hitap eden ifadeler kullanmış ve bu ifadeler vasıtasıyla şiir diline incelik ve güzellik katmıştır. Ebü'l-Alâ el-Ma'arrî (ö. 449/1057) bunun tam tersine onun şiirlerini sadece gürültü veren bir değirmene benzetmiştir (İbn Hâllikân, 1978, c. 4, s. 424). Ancak modern bir araştırmacı olan Ahmed Heykel, el-Ma'arrî'nin İbn Hânî'nin şiirlerine yönelik böyle bir değerlendirme yapmasını yanlış bulmuş, bu şiirlerin geneline yönelik böyle bir eleştiriyi kabul etmemiştir. Ayrıca el-Ma'arrî'nin görüşünün şairin şiirlerinin çoğu için geçersiz olduğunu ifade etmiştir (Heykel, 1985, s. 240). İbn Hânî'nin şiirlerinin çoğu genel itibarıyla Heykel'in ifade ettiği gibidir; ancak bazı beyitlerinde kulağı tırmalayan, incelik ve yumuşaklıktan uzak ifadeler rastlamak mümkündür. Muhtemeldir ki; böyle ifadeler yer vermesi şairin eski dili taklit etmeye çalışmasından kaynaklıdır. Şu beyitlerde geçen *طَلَحَتْ، تَعَشَّمَتْ تَكَعَمَتْ* ifadeler buna örnektir.

فَلَمَّا أَطَلَحَتْ أُمُّرُ أَخْفَقَتْ زَأْرَهُ فَمَجْمَجٌ تَعْرِضًا قَد كَانَ صَرْحًا
كَأَنَّ الْكُمَاةَ الصَّيْدَ لَمَّا تَعَشَّمَتْ حَوَائِيَهُ أَسْدُ الْبَيْلِ لَا تَتَكَعَمُ

Durum kötüye gidince sesi (kükremesi) gitti ve konuşamaz oldu hâlbuki önceden (aslan gibi) kükrerdi.

Onun (Komutan Cevher'in) etrafında öfkelenince cesur yiğitler hiçbir şeyden korkmayan aslan kesilirler (İbn Hânî el-Endelüsî, 1980, s. 78, 194; Ali, 1932, s. 29).

İbn Hânî'nin divanı dört bin beyitten oluşmaktadır. Bunların 1631 beyti Ca'fer b. Ali ve ailesi, 1774 beyti ise sadece Halife Muizz için yazılmıştır. Divanında Mağrib'e gelmeden önce Endülüs'te söylediği şiirlerle ilgili herhangi bir şey bulunmamaktadır (Ferrûh, c. 4, s. 268). İki yüz beyitten fazla kasideleri olduğu gibi iki beyitlik kıtalar şeklinde halife ve maiyetindekilerle kumandanların savaş aletlerini tasvir ettiği şiirleri de mevcuttur (Toprak, 1999, s. 28). Divanın büyük bir bölümü methiye türü şiirlerden oluşan İbn Hânî, mersiye, hiciv, tasvir ve gazel türü şiirlere az yer vermiştir. Bu şiirlerinde genellikle basit, kâmil ve tavil gibi çok tef'ileli bahirleri tercih etmiştir.

Sonuç

İbn Hânî, Endülüs edebiyatının önde gelen şairleri arasındadır. Onun derin anlamlar taşıyan, farklı coğrafyalardan farklı farklı kültürel miraslar barındıran şiirleri, hem yaşadığı dönemde hem de sonraki dönemlerde sanatsal değerini korumuş, okuyan her kişiyi derinden etkilemiştir. Daha hayattayken şiirlerinin gücü Kurtuba'dan Bağdat'a kadar bütün İslâm coğrafyasına yayılmış ve batıda, Arap edebiyatının en büyük şairlerinden biri olan Mütenebbî'yle kıyaslanmıştır. Adı dönemin güçlü hükümdarlarından Muizz-lidînillah ile anılmış, Fâtımî Devleti'nin resmi şairi olarak bilinmiştir. Öyle ki bütün edebî gücünü bu hükümdarın ve saltanatının hizmetine sunmuştur.

İbn Hânî'nin divanının büyük bir kısmını methiye türü şiir konuları oluşturmaktadır. Bunun için ona bir methiye şairi demek yerinde olur. Methiyelerinin çoğunu uzun yıllar sarayında kaldığı Fâtımî halifesi Muizz-lidînillah için yazmıştır. Methiyelerinde memdûhuna yönelik mübalağalı ifadeler kullanmış, yer yer makul seviyeyi aşan, küfre varan ifadeler sarf etmiş ve bu sebeple methiyeleri üslup ve dil açısından başarılı olsa da içerik açısından başarılı kabul edilmemiştir. Bu şiirlerinde samimi ve içten duygularını yansıtmış ve onun mahiyetinde arzulayıp da bulduğu tüm değerleri şiirleriyle gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Muizz dışında methiye söylediği vali ve emirlere yönelik ona söylediği gibi mübalağalı ifadeler kullanmamıştır. Mersiyelerine gelince bu konulu şiirlerinde feleğe veryansın etme, dünyanın faniliğine dem vurma, ölen kişinin kaybedilmesinden duyulan üzüntüyü dile getirme, onun övgüye değer meziyetlerini zikretme ve geride kalan yakınlarına sabır ve metanet dileme gibi geleneksel mersiye konularına değinmiştir. Bu türden şiirlerini Ca'fer b. Ali'nin ölen yakınlarına yönelik söylemiştir. Ayrıca ölen kişinin yakınlarının üzüntüsüne samimi bir şekilde ortak olmuş ve böylece yıllarca Ca'fer'in ailesinin kendisine yaptığı iyiliklerin karşılığını bir bakıma vermeye çalışmıştır.

İbn Hânî, divanında sadece bir iki tane hicviye türü kasideye yer vermiş olup bu türe ait beyitleri daha çok Muizz-Lidînillah'ı methettiği kasidelerinde söylemiştir. Bu şiirleri, hükümdar Muizz'i överken ister istemez onun düşmanlarını kötüleyen, gücü ve cömertliğini düşmanlarıyla kıyaslayarak onları yeren beyitlerden oluşmaktadır. Hicviyeleri kişilere yönelik olmaktan ziyade Fâtımîlerin düşmanlarına yönelik olduğundan dolayı Bireysel Hiciv türünden ziyade Topluluğu Hiciv türünde yer almıştır. Tasvir şiirlerinde bir Câhiliye şairi gibi çölü, ıssız vadileri, şimşegi, geceyi, deveyi vb. kabile hayatına ait unsurları betimlemiştir. Ayrıca bu türden şiirlerinde kişi tasvirlerinde ziyade tabiat tasvirlerine ve savaş teçhizatı tasvirlerine ağırlık vermiştir. Methiyelerinin nesib bölümünde yer alan gazel türü beyitlerinde ise; muallaka şairi gibi sevgilinin terk ettiği diyarlardan, hayalinden, obasının göç etmek için yol aldığı vadilerden, onunla buluştuğu mekânlardan duygu seliyle bahsetmiş ve yer yer İmrul-Kays'la birlikte Câhiliye şiirinin üslubuna giren ve dostları sevgilinin terk ettiği diyarların karşısında durup ağlamaya davet eden beyitlere yer vermiştir. Gazel beyitlerinde Arap yarımadasının kültürel motiflerinden ve tabiat unsurlarından öylesine başarılı bir şekilde bahsetmiştir ki; bu şiirler, muallaka şiirlerini anımsatmıştır.

Şiirlerinde Câhiliye üslubunu yansıtan İbn Hânî, muallaka şairleri gibi uzun bahirler kullanmayı yeğlemiştir. Bazen *se*, *ha* ve *ta* gibi kaside yazımında fazlaca kullanılmayan kafiyeleler kullanarak şiir dilindeki sıradışlılığı sergilemiştir. Nesir tarzında tarihî bir olayı anlatan şiirler kaleme aldığı gibi kulağa hitap eden, ruha hoşnutluk veren, müzik tadında şiirler de kaleme almıştır. Yer yer methiye ve mersiyelerinde yaptığı tasvirlerde abartıya kaçmış, olağan dışı ifadelerle yer vermiştir. Sözlük köşelerinde kalmış anlaşılması güç, kulağı tırmalayan ifadeler kullandığı gibi gayet basit, idraki kolay, incelik ve zarafet bildiren ifadeler de kullanmıştır.

İbn Hânî şiirlerinde Fâtımî Devleti'nin tarafgirliğini yapmış, bu devletin gücünü, azametini duyurmaya çalışmış, düşmanlarını yermiştir. Bu devletin Endülüs Emevi Devleti'yle, Abbâsi Devleti'yle ve Bizans Devleti'yle olan ilişkilerine, aralarında vuku bulan savaşlarına birçok beytinde değinmiş ve şiirleriyle bu devletin girdiği savaşları, yöneticileri, komutanları hakkında bilgiler verip tarihî seyrine kaynaklık yapmıştır. Bu tarihî ve siyasi bilgilerin çoğu Halife Muizz'e yazdığı methiyelerinde saklıdır. Bu şiirlerini bizzat tarihe kaynaklık etmesi için nazmetmemiş, Muizz'in kahramanlıklarını, yaptığı devlet işlerini, düşmanlarına karşı kazandığı zaferleri överken edebî kişiliğinin bir yansıması olarak kaleme almıştır.

Kaynakça

- Ali, Z. (1932). *Tebyînü'l-me'ânî fi şerhi divânî İbn Hânî el-Endelüsî el-Mağribî*. Kahire: Maṭba'atü'l-ma'ârif ve mektebetuhâ.
- Dachraqui F. (1993). İbn Hânî al-Andalusî. *The Encyclopaedia of Islam*. (Cilt III, 785-786 ss.) Leiden: E. J. Brill.
- Daftary, F. (2007). *The İsmâîlis Their History and Doctrines*. New York: Cambridge University Press.
- Durmuş, İ. (1998). Hiciv. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt XVII, 447-449 ss.) İstanbul: TDV.
- İbn Hânî el-Endelüsî, Ebü'l-Kâsım Muhammed. (1980). *Divân İbn Hânî el-Endelüsî*. Beyrut: Dâr Beyrut li't-ṭibâ'ati ve'n-neşr.
- el-Fâhûrî, H. (1986). *el-Câmi' fi târîhi'l-edebî'l-'Arabî 'el-Edebü'l-ḳadîm'*. Beyrut: Dâru'l-cîl.
- Goldzıher, I. (2012). *Klasik Arap Literatürü*. (Çev. Er R. Ve Yüksel A.) Ankara: Vadi Yayınları.
- Gomez, E. G. (2004). *Ma'a şu 'arâ'i'l-Endelüs ve'l-Mütenebbî 'Siyer ve dirâsât'*. (Çev. Mekkî T. A.) Kahire: Dâru'l-fikri'l-'Arabî.
- Hafâcî, M. A. (1992). *el-Edebü'l-Endelüsî 'et-Taṭavvur ve't-tecdîd'*. Beyrut: Daru'l-cîl.
- el-Ḥamevî, Yâḳût b. Abdillâh. (1993). *Mu'cemü'l-üdebâ'*. (Thk. Abbâs İ.). Beyrut: Daru'l-ğarb'l-İslâm.
- Heykel, A. (1985). *el-Edebü'l-Endelüsî mine'l-feth ilâ suḳûti'l-ḫilâfe*. Kahire: Dâru'l-me'ârif.
- el-Ḥumeydî, Muhammed b. Fütûh. (2008). *Cezvetü'l-muḳtebes fi Târîḫ 'Ulemâ'i'l-Endelus*. (Thk. Ma'rûf B. A. ve 'Avvâd M. B.). Tunus: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî.
- İbn Ḥallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn. (1978). *Vefeyâtü'l-a'yân*. (Thk. Abbâs İ.). Beyrut: Dâr şâdir, 1978.
- İbnü'l-Ḥatîb, Lisânüddin Ebî Abdullah. (2009). *el-İḫâta fi aḫbâri Ğurnâta*. Cezayir: Dâru'l-emel li'd-dirâsât ve'n-neşr ve't-tevzî'.
- Hunzai, F. M. (1996). *Shimmering Light an Anthology of Ismaili Poetry*. Londra: The Enstitute of Ismaili Studies.
- el-Ḳaysî, Feth b. Ḥâḳân, (1983), *Maṭmaḫu'l-Enfus ve mesraḫu't-te'ennus fi 'muleḫi ehli'l-Endelus*. (Thk. Muhammed Alî Şevâbike). Beyrut: Dâru 'Ammâr.
- Kılânî, K. (1923). *Nazârât fi târîhi'l-edebî'l-Endelüsî*. Mısır: Maṭba'atü'l-mektebeti't-ticâriyye.
- el-Ma'arrî, Ebü'l-Alâ' Ahmed b. Abdillâh. (1977). *Risâletü'l-Ğufrân*. Kahire: Dâru'l-Mea'ârif.

- el-Mütenebbî, Ebü't-Tayyib Ahmed. (1983). *Divânü'l-Mütenebbî*. Beyrut: Dâr Beyrut li't-ıbbâ'ati ve'n-neşr.
- Nâcî, M. (1963). *İbn Hânî el-Endelüsî dersün ve nağdün*. Beyrut: Dâru'n-neşr li'l-câmi'iyân.
- Ferrûh, Ö. (1984). *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*. Beyrut: Dâru'l-'ilmi'l-melâyin.
- Özel, H. ve Çiftçi, F. (2020). Endülüslü Şair İbn Hânî'nin Şiirlerinde Şiilik Yansımaları. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 24(3), 1381-1406.
- Toprak, M. F. (1999). İbn Hânî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (Cilt XX, 27-29 ss.). İstanbul: TDV Yayınları.
- Toprak, M. F. (1988). Endülüs Şiirine Genel Bir Bakış. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32(12), 157-175.
- Toprak, M. F. (2020). *Klasik Arap Şiirinde Ehl-i Beyt ve Şâa*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- el-Ya'levî, M. (1985). *İbn Hânî el-Endelüsî el-Mağribî 'Şairü'd-devleti'l-Fâtimiyye'*. Beyrut: Dâru'l-ğarb'l-İslâmî.
- Zirikli, H. (2002). *el-A'lâm*. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-melâyîn.